

Tartu Riikliku Ülikooli esimese nõukogude semestri õppe- ja teadus- töö kajastamine ülikooli ametlikus aruandes

URMET PALOVEER

TÜ ajaloo muuseum

Pärast Eesti Vabariigi vägivaldset liitmist Nõukogude Liiduga 1940. aasta suvel hakkasid Eestis toimuma põhjalikud muutused, millest ei jäänud puutumata ka Eesti Vabariigi Tartu Ülikool. Kõrgkool nimetati ümber Tartu Riiklikuks Ülikooliks (edaspidi TRÜ). Juba esimesel nõukogude semestril 1940. aasta sügisel tehti algust suurte ümberkorraldustega õppe- ja teadustöös.

Siinse kirjutise eesmärk on vaadelda ülikooli 1940. aasta sügissemestri ametliku aruande põhjal, kuidas kulges nõukogulike ümberkorralduste juurutamine õppe- ja teadustöös ning milliseid raskusi see endaga kaasa tõi, kui palju selles aruandes üldse õppe- ja teadustööle tähelepanu pöörati ning kas ja millises ulatuses käsitleti uute ideoloogiliste üldainete õpetamise probleeme. Ühtlasi võrreldakse ametlikku hinnangut üliõpilaste suhtumisele ideoloogilistesse ainetesse toonaste üliõpilaste mälestustega.

Foto 1. Õppeprorektor Kristjan Kure oma töölaua taga 1940-41 (TÜ raamatukogu)

Kõne all oleva dokumendi kinnitas TRÜ rektor Hans Kruus (1891–1976) 4. märtsil 1941.¹ 1940/41. õppeaasta esimese semestri aruandes on rohkem tähelepanu pööratud õppe- kui teadustööle. Üle 20 lehekülje hõlmav peatükk „Õppe- ja teaduslik töö” pühendab õppejõudude teaduslikule tööle vaid ühe lehe. Põhjalikult on käsitletud õppetöös ette tulnud probleeme. Aruandest selgub, et uutele õppekavadele üleminek ei kulgenud ülikoolis sugugi tõrgeteta ning põhjustas suuri raskusi.

1941. aasta 19. veebruaril saatis ülikooli õppeprorektor Kristjan Kure (1890–1961)² kõikide teaduskondade dekaanidele kirja, kus soovis saada andmeid möödunud semestri õppetöö kohta. Vastused tuli anda neljale küsimusele: 1) kui palju tudengeid lõpetas selle aja jooksul ülikooli, 2) kui palju anti teaduslikke kraade, 3) missuguseid

¹ ÜAM (Tartu Ülikooli ajaloo muuseum) 205: 2 Ar 4641. Tiitelleht.

² Kristjan Kure (1890–1961) oli pärit Võnnu kihelkonnast, lõpetanud Treffneri gümnaasiumi ja töötanud mõnda aega külakooliõpetajana. Olles Esimese maailmasõja ajal mobiliseeritud armesse, jäi ta sõja lõppedes Venemaale ja tuli tagasi Eestisse 1940. aastal (*toim*).

häireid oli märgata õppetöös, 4) muid märkusi teaduskonna tegevuse kohta. Tagasiside dekaanidelt saabus vaid mõned päevad pärast teate saamist.³

Kuna tegemist oli sügissemestriga, siis polnud lõpetanud üliõpilaste arv teaduskondades väga suur. Ametliku aruande kohaselt oli kõige vähem lõpetanud loomaarstiteaduskonnas ja matemaatika-loodusteaduskonnas, kus kummagi puhul jäi see arv alla kümne: kaks loomaarstiteaduskonnas ja kuus matemaatika-loodusteaduskonnas.⁴ Põllumajandusteaduskonna lõpetas 18 tudengit, kellest 16 olid eksternid. Kõrghariduse saanute arv ajaloo-keeleteaduskonnas ning arstiteaduskonnas oli juba suurem, vastavalt 25 ja 37. Teistest teaduskondadest eristus aga õigusteaduskond, kus lõpetajaid oli koguni 112, neist 11 eksternina.⁵ Kui võrrelda neid ametlikus aruandes esitatud arve dekaanide antud vastustega õppeprorektor Kurele, siis hakkavad silma mõningad erinevused. Ainsad kaks teaduskonda, kus kattuvad nii dekaani kui ka ametliku aruande arvud, on loomaarstiteaduskond ja põllumajandusteaduskond.⁶ Arstiteaduskonna dekaani aruandes on märgitud vaid 6 lõpetajat, ametlikus aruandes 37.⁷ Kolmes ülejäänud teaduskonnas on dekaanide vastustes antud arvud aga hoopis suuremad kui ametlikus aruandes kirjas. Nii on ajaloo-keeleteaduskonnas 27 lõpetajast semestriaruandesse jäänud 25, õigusteaduskonna 117-st 112 ning matemaatika-loodusteaduskonna 12-st vaid 6.⁸ Põhjust, miks dekaanide antud arvud erinevad koondaruande arvudest, pole õnnestunud kindlaks teha.

Kuigi teaduskondade dekaanid esitasid õppeprorektorile ka andmed teaduslike kraadide andmise kohta, pole peetud vajalikuks seda infot semestriaruandes kusagil välja tuua. Sellest hoolimata olgu siinkohal siiski toodud andmed ka teaduskraadi saanute kohta. Enim anti neid välja ajaloo-keeleteaduskonnas (viis), seejärel õigusteaduskonnas (neli) ning põllumajandusteaduskonnas (üks).⁹ Ülejäänud kolmes teaduskonnas ei antud 1940. aasta sügissemestril ühtegi teaduslikku kraadi.

³ EAA. 2100-20-83. L 28, 31, 35, 37, 40, 42, 43, 45.

⁴ ÜAM 205: 2 Ar 4641. L 9.

⁵ Samas.

⁶ EAA. 2100-20-83. L 35, 37.

⁷ Samas. L 28.

⁸ Samas. L 31, 40, 45.

⁹ Samas. L 37, 40–41, 45.

Väga palju on semestriaruandes pööratud tähelepanu õppetöö raskustele ja häiretele. Esimese raskusena on peaaegu eranditult kõikide teaduskondade dekaanid toonud esile uuele õppesüsteemile ülemineku. Vanast ainete valikul põhinevast süsteemist erines uus kursuste süsteem põhjalikult. Kogu septembrikuu kulus uute õppeplaanide koostamisele ning õppetöö sai alata alles 1. oktoobril. Uue õppeplaani järgi hakkas igas teaduskonnas õppima vaid esimene kursus, mõnedes ka teine kursus.¹⁰ Vanematele üliõpilastele, kes olid ülikooli astunud enne 1. septembrit 1939, loodi võimalus lõpetada ülikool eriliste üleminekuaja õppeplaanide alusel hiljemalt 1942. aasta 30. juuniks.¹¹ Neile, kes selleks ajaks ei suutnuks oma õpinguid lõpetada, kehtestati kindlad nõuded, mille täitmise põhjal tuli need üliõpilased üle viia uue süsteemi vastavale kursusele.

Õigusteaduskond märkis ära mitu vana õppeplaani iseärasust, mille tõttu oli üliõpilaste edasijõudmise tase väga ebaühtlane ning mis raskendas uuele kursusesüsteemile üleminekut: varasem kursusesüsteemi puudumine, teaduskonna lõpetamise aeg polnud tähtajaga piiratud, erinevused kohustuslikes ainetes võrreldes uue õppeplaaniga, peale seminaride polnud õppetööst osavõtt kohustuslik ning seetõttu õppis suurem osa tudengeid teenistuses olles, enamik väljaspool Tartut. Teaduskonnad, kus juba varem oli kehtinud kursusesüsteemiga sarnane kord (näiteks matemaatika-loodus-teaduskond, loomaarstiteaduskond), ei pidanud üleminekut uuele süsteemile väga keeruliseks ning see kulges neil ilma suuremate probleemideta.¹²

Häiritud oli semestri õppeprogrammide läbivõtmine. See oli tingitud semestri alguse hilinemisest ning õppetöö lõppemisest enne õppeplaanis ette nähtud tähtaegu. Semestri lühiduse tõttu tuli aineid esitada osaliselt koondatud kujul. Üleminekuaja tihedat tunniplaani ning sellest tingitud üliõpilaste suurt koormust märkisid ära arsti-teaduskonna ja loomaarstiteaduskonna dekaan. Paljud loengud algasid plaanitust hiljem või lõppesid varem õppejõudude puudumise tõttu. Näiteks ajaloo-keeleteaduskonnas ei õnnestunud kohe leida NSVL rahvaste ajaloo õpetamiseks vajalikku teist õppejõudu, mistõt-

¹⁰ ÜAM 205:2 Ar 4641. L 19–25.

¹¹ Samas. L 11.

¹² Samas. L 19, 22, 24.

tu kateedrijuhataja pidi lugema kursust ühiselt nii ajaloolastele kui ka filoloogidele. Loomaarstiteaduskonna ja põllumajandusteaduskonna vanemate kursuste üliõpilaste vene keele tunnid algasid suure hilinemisega, sest polnud lektoreid, põllumajandusteaduskonnas jäi marksismi-leninismi erikursus semestri lõpus lektori puudumise tõttu pooleli ning õigusteaduskonnas tuli mitu sügissemestriks ette nähtud ainet (rahvusvaheline õigus, finantsõigus, riigi ja õiguse teooria) lükata samal põhjusel kevadsemestrisse. Õigusteaduskonnas takistas õppekava korralikku läbivõtmist mõnedes ainetes ka vajalike materjalide osaline puudumine (kodanlike maade riigiõigus, riigi- ja õiguse ajalugu, NSVL riigi ja õiguse ajalugu). Kuigi teiste teaduskondade dekaanid ei ole oma aruannetes märkinud uutele õppekavadele vastava kirjanduse puudumist, polnud see probleem arvatavasti omane üksnes õigusteaduskonnale. Matemaatika-loodusteaduskonna dekaan kurtis, et tunniplaanide koostamist raskendasid mitme üldaine, nt marksismi-leninismi aluste ja vene keele õppejõud, kes nõudsid kindlalt ja kõigutamatult loenguid teatud nädalapäevadel ja kellaaegadel, seetõttu tuli kõikide teiste õppejõudude ja üliõpilaste töö korraldada väheste õppejõudude tahte kohaselt.¹³

Küsimus, mis puudutas peaaegu kõiki teaduskondi, oli ruumi-probleem. Ainult arstiteaduskonnale ja põllumajandusteaduskonnale ei valmistanud see märkimisväärset muret.¹⁴ Ruumiprobleem seisnes nii auditooriumide vähesuses kui ka suuremate auditooriumide puudumises. Osaliselt tingis auditooriumide kitsikuse kindlasti uus õppekord, mille järgi oli loengutes käimine muudetud kohustuslikuks, seetõttu ei pruukinud kõik üliõpilased enam lahedasti õpperuumidesse ära mahtuda. Eriti kurtsid ruumikitsikuse üle ajaloo-keeleteaduskond ning matemaatika-loodusteaduskond.¹⁵ Seepärast tuli vahel loenguid hajutada peaaegu üle linna ülikooli käsutuses olevatesse hoonetesse, nõnda pidid üliõpilased jooksma ühest linnaservast teise ning raiskama niigi vähest vaba aega.

Eksamite ja eeleksamite korraldus oli samuti mõnevõrra häiritud. Sügissemestri hilise alguse tõttu ei jõudnud arstiteaduskonna üliõpilased mõnedes ainetes ettevalmistust õigel ajal lõpetada ning seepä-

¹³ Samas. L 20–24, 26.

¹⁴ Samas. L 21, 26.

¹⁵ Samas. L 22–23.

rast tuli osa eksameid viia üle kevadsemestri algusele. Loomaarsti-teaduskond kurtisksamiperioodi lühiajalisuse üle (esimesel ja teisel kursusel kolm nädalat, vanematel napilt kaks nädalat), seetõttu ei jõutud kõiki eksameid etteantud ajal sooritada ning mõnes aines lük-kusid need kevadsemestri algusesse. Ka põllumajandusteaduskonnas jäid paljudel üliõpilastelksamid määratud ajaks õiendamata, kuna töökoormus oli liiga suur. Matemaatika-loodusteaduskonnas tekitas probleeme marksismi-leninismi õppejõud J. Laube, kes korduvalt ei pidanud kinni eeleksamikuupäevadest, see omakorda paiskas segamini tähtajad koguksamisessioonil.¹⁶ Mingil põhjusel pole aga ametlikku aruandesse jõudnud ajaloo-keeleteaduskonna dekaani Peeter Tarveli kurtmine, et üliõpilastel tekkis raskusi erialaaineteksamite sooritamisel, sest üldainete eeleksamite kuupäevadest ei peetud kinni.¹⁷

Peale teaduskondi puudutava õppetöö on aruandes kajastatud ka üleülikoolilistes kateedrites toimunud. Kui igale teaduskonnale ja üleülikoolilisele kateedrile on ametlikus aruandes pühendatud umbes üks lehekülg, siis eriti põhjalik ülevaade on antud marksismi-leninismi aluste kateedri tegevusest. Lisaks üle leheküljepikkusele ülevaatele on ametlikku aruandesse lisatud kateedrijuhataja K. Kure põhjalik semestriaruanne. Seega on TRÜ semestriaruandes käsitletud marksismi-leninismi aluste kateedri tegevust umbes seitsmel leheküljel.

Marksismi-leninismi aluste ja vene keele õpetamisel oli aruande järgi suurimaks puuduseks lektorite vähesus. Selle tõttu olid vene keele rühmad liialt suured, et keelt kiiresti ja edukalt õppida. Marksismi-leninismi kursust luges viis lektorit. Semestriaruandest loeme, et lektorite nappuse tõttu kujunes nende töökoormus väga suureks ja pingeliseks. Lisaks olid õppejõud Kristjan Kure ja Ilmar Kruus¹⁸ tegevad ka ülikooli administratsioonis ja ühiskondlikes organisatsioonides ülikooli juures. Osa lektoreid oli aga ülikoolis tegev vaid osalise koormusega. Eriti raskeks hinnatiksamiperioodi, kus igal lektoril tuli küsida 200–300 üliõpilast.¹⁹ Eeltoodu aitab osaliselt mõista, miks

¹⁶ Samas. L 21, 23–24, 26.

¹⁷ EAA. 2100-20-83. L 41.

¹⁸ Ilmar Kruus ja Kristjan Kure kuulusid mõlemad mh TRÜ partei algorganisatsiooni juhtinud kolmeliikmelisse büroosse (*toim*).

¹⁹ ÜAM 205:2 Ar 4641. L 15–17.

marksismi-leninismi aluste lektorid ei suutnud eksamiaegadest alati kinni pidada. Üliõpilaste suhtumist eksamitesse hinnati aruandes aga tõsiseks, eriti toodi esile faktilise materjali head tundmist.

Suuri muutusi usuti nägevat ka üliõpilaste suhtumises marksismi-leninismi ainesse. Seda iseloomustab hästi lõik kateedrijuhataja Kure aruandest: „Üliõpilaste suhtumine marksismi-leninismi ainesse oli esialgu enamiku juures umbusklik, reaktsioonilise vähemuse juures koguni vaenulik. Iseäranis tuli see nähtavale Nõukogude Liidust tulnud õppejõudude Kure ja Laube juures. Kure kohta oli klassivaenlane jutte levitanud, et ega tema ei olegi teadusemees, et need Nõukogude Liidust tulnud inimesed on fanaatikud nagu kommunistid kunagi ja et temale ei tohi küsimusi esitada, sest iga küsija võetakse valve alla ja pärast arreteeritakse. Valusamaid kohti oli „vabadussõja” kui klassisõja seletamine. Siin aplodeeriti eesti kodanlusele ja trambiti jalgu soome kodanluse „lihunike” mainimisel, kes eesti töörahvast tulid veristama. Esimestel loengutel kuulas suur osa üliõpilasi ironilise muigega õppejõu seletust. Õppejõududele esitati üleolevaid ja mahategevaid küsimusi. Aegamööda hakkasid need ironilised maskid vähenema ja semestri lõpul ei olnud neid enam näha. Nüüd on üliõpilaste enamus lojaalne, suur osa nendest on aga ainst haaratud ja saanud meie inimesteks. Üliõpilased ise tunnistasid tentaamenitel, et see aine on väga huvitav, sest ta seletab neile ühiskondliku arengu seadlused.”²⁰

Samal ajal ülikoolis õppinud Arnold Jannus²¹ ja Ülo Lepik²² on oma mälestustes samuti kinnitanud, et üliõpilaste suhtumine marksismi-leninismi ainesse ja agitatsioonikoosolekutesse oli opositsiooniline, mis väljendus riukalike küsimuste esitamises õppejõududele ja naljakate vastuste andmises õppejõudude loengutes esitatud küsimustele, aga ka jalgadega trampimises ebameeldiva jutu ajal. Kuigi Lepik on tunnistanud, et dialektilise materialismi loengutes käsitletud filosoofia ajaloo küsimused olid kohati isegi huvitavad, ei saa kahe toonase üliõpilase meenutuste põhjal kuidagi kinnitust Kure

²⁰ Samas. L 33–34.

²¹ Arnold Jannus. Mälestusi Tartu Ülikooli arstiteaduskonna formeerumisest Eestis sõjaeelseil ja -järgseil aastail. // Tartu Ülikooli Ajaloo Küsimusi. Nr 24. Tartu, 1989. Lk 96.

²² Ülo Lepik. Minu esimene ülikooliaasta. // Tartu Ülikooli Ajaloo Küsimusi. Nr 27. Tartu, 1993. Lk 182.

väide, et üliõpilaste enamik hakkas lõpuks huvituma ideoloogilistest ainetest ning sai „meie inimesteks”. Üliõpilaste mässumeelsuse rahustamiseks kasutati ka n-ö pehmet jõudu: Lepiku mälestuste järgi saabus professor Laube teise loengu ajaks auditooriumisse kohale õppeprorektor Kure, kes istus esimesse pinki näoga tudengite poole, et ära hoida iroonilisi küsimusi ja korrarikumisi. Niisuguse meetodiga saavutati üliõpilaste näiline rahunemine ja mõni üliõpilane pidas ideoloogilisi aineid kohati huvitavaks. Arvatavasti tekitas see Kristjan Kures soovmõtte, et üliõpilaskonna vastupanu ongi kiirelt murtud ja nende muutmine nõukogude inimesteks kulgeb kiirelt ja tõrgeteta.

Sõjalise õpetuse kateedris polnud üleminek uuele süsteemile eriti keerukas, sest uute õppekavade järgi oli sõjaline õpetus ette nähtud vaid teisele kursusele (v.a arstiteaduskond ja loomaarstiteaduskond), erinedes endistest kavadest sellega, et siis olid igale kursusele ette nähtud erisugused sõjalise õpetuse ained. Ka siin tuli programm semestri lühiduse tõttu koondatud kujul läbi võtta. Probleeme tekitas vastava õppekirjanduse ja määrustike ning uute Punaarmee kasutusel olevate õppevahendite puudumine. Peale selle ei saanud väliõppusi nõuetekohaselt korraldada püsside ja laskeraja puudumise tõttu, sest samamoodi kui ülejäänud Eestis olid ka ülikoolilt 1940. aasta suvel relvad ja laskemoon ära võetud.²³

Kehalise kasvatuse instituudile tegi muret (samuti nagu teistele teaduskondadele ja kateedritele) ruumikitsikus ja ruumide vähesus. Väikese eelarve tõttu ei olnud võimalik hankida kõiki vajaminevaid õppevahendeid ja seepärast jäid ära ülikooli teiste teaduskondade esimese ja teise kursuse suusatunnid ning üliõpilaste hulgas ei saadud arendada üldist kehakultuuri. Instituudi enda üliõpilastele valmistati probleeme ülekoormatud nädala tunnikava. Toodi välja, et keskmiselt peab üliõpilane töötama päevas 9-st kuni 21-ni ning vaid lühikese lõunavaheajaga. Ka siin hilinesid vene keele tunnid lektori puudumise tõttu ning marksismi-leninismi loengud jäid semestri lõpul pidamata.²⁴

Kokku võttes: hoolimata probleemidest leidis mitu dekaani oma aruannetes, et üldiselt võis õppetööd esimesel nõukogude semestril

²³ Samas. L 18.

²⁴ Samas. L 27.

pidada rahuldavaks ning suurematest raskustest aitas üle saada üliõpilaste ja õppejõudude suur tööind ja töörohkus.²⁵ See seisukoht on ära märgitud ka ülikooli ametlikus aruandes.

Nagu öeldud, on õppejõudude teaduslikku tööd 1940. aasta sügissemestri aruandes käsitletud vaid ühel leheküljel (kokku on aruandes 64 lehekülge, neist „Õppe- ja teadusliku töö” peatükis veidi üle 20 lehekülje). Sellest hoolimata koguti õppejõudude semestritöö kohta rohkelt infot. 19. veebruaril 1941 saatis õppeprorektor Kure taas küsimustiku, kus soovis andmeid nii õppejõudude teadusliku ja õppetegevuse kui ka ühiskondliku tegevuse kohta 1940. aasta teisel semestril. Vastustega ankeedid tuli saata tagasi rektoraadi kantseleisse juba 22. veebruari pärastlõunaks.²⁶

Täpsemalt taheti teada järgmist:

A. Teaduslik töö:

1. Trükis ilmunud teaduslikud tööd (loetelu, ilmumise aeg ja koht, lk arv).
2. Muu teaduslik tegevus (nt uurimused laboratooriumis, looduses, teadusliku ainese avastamine, kogumine ja läbitöötamine).
3. Õppejõudude komandeerimised, kongressidest ja teaduslikest koosolekutest osavõtmine.
4. Õppejõududele väljaspool ülikooli osaks saanud tunnustus teaduslike ja üldkultuuriliste organisatsioonide poolt.
5. Teaduslikud avalikud ettekanded.
6. Osavõtt teaduslike seltside tegevusest.

B. Ühiskondlik töö:

Osavõtt tegevusest ühiskondlikul alal (ametiühingulisest tööst, NSVL Ülemnõukogu liikmete valimise kampaaniast, poliitilised esinemised, populaarteaduslikud ettekanded jne).

C. Õppetegevus:

1. Õppeained (milliseid luges).
2. Läbivõetud aine peamised osad.
3. Tunniplaanis ette nähtud tundide üldarv.
4. Ärajäänud tundide arv.

²⁵ EAA. 2100-20-83. L 33, 45p.

²⁶ EAA. 2100-20-7. L 20.

5. Mis põhjusel on tunnid ära jäänud?

6. Loengulist ja harjutusist osa võtnud üliõpilaste arv.²⁷

Täidetud aruandelehtede põhjal on teaduskondade kaupa koostatud ulatuslikud tabelid, kus kirjas kõik õppejõud ning esitatud arvandmed nende tegevuse kohta esimesel nõukogude semestril. Tabelites on ära toodud õppejõudude teaduslik tegevus ning ühiskondlik töö, õppetegevust need tabelid ei kajasta. Ametlikus semestriaruan-des on seda andmestikku kasutatud vaid pealiskaudselt, kuid tabelid on õnneks säilinud ajalooarhiivis TRÜ fondis.²⁸

Semestriaruande õppejõudude teaduslikku tööd puudutav osa on üsna üldsõnaline. Alustuseks on nenditud, et üleminekuaja raskuste tõttu ei saanud möödunud semestri teaduslik töö olla väga edukas. Üleminekul uuele õppesüsteemile tuli õppejõududel asuda läbi tööta-ma uusi õppeprogramme ja loengukursusi. Senisest märksa enam ku-lus aega ka loengute ettevalmistusele. Lisaks nõudis aega marksismi-leninismi alustel põhinev maailmavaateline enesearendamine. Selle töö tõhustamiseks hakati 1940. aasta detsembrist alates õppejõudu-dele pidama dialektilise materialismi ning ÜK(b)P ajaloo loenguid.²⁹

Kuna ilmtingimata oli vaja uusi eestikeelseid õpperaamatuid, pidid paljud õppejõud, eeskätt õigusteaduskonnas ja ajaloo-keeleteaduskon-nas redigeerima õpperaamatute tõlkeid. Aruandes leiti, et kuna õppe-raamatute järele on suur vajadus, eriti ühiskonnateaduste alal, tuleb tõlgete redigeerimist pidada samaväärseks teadusliku tegevusega.³⁰

Hoolimata esiletoodud raskustest jätkas enamik õppejõude tea-dusliku ainese kogumist ja selle läbitöötamist. Esimesel nõukogude semestril avaldati trükis 141 teaduslikku tööd, kokku 3005 lehekül-ge. Õpperaamatuid ilmutas kolm õppejõudu, kokku 601 lehekülge.³¹ Eespool mainitud TRÜ fondis leiduvate tabelite põhjal on võimalik lähemalt vaadelda eri teaduskondade õppejõudude panust. Kõige enam tuli trükitud lehekülgi õppejõu kohta ajaloo-keeleteadus-konnas (31,5 lk) ning matemaatika-loodusteaduskonnas (29,6 lk). Põllumajandusteaduskonnas oli see näitaja 11,4 lk, arstiteaduskon-

²⁷ Samas. L 21–22.

²⁸ EAA. 2100-20-83. L 2–24.

²⁹ ÜAM 205: 2 Ar 4641. L 28.

³⁰ Samas.

³¹ Samas.

nas 9 lk ja loomaarstiteaduskonnas 8,2 lk. Tabeli alumises otsas oli õigusteaduskond 0,8 leheküljega õppejõu kohta. Nagu juba enne märgitud, olid õigusteaduskonna ja ajaloo-keeleteaduskonna õppejõud võrreldes teiste teaduskondadega enim seotud tõlgete redigeerimisega: õigusteaduskonnas olid sellega hõivatud 29,8% ning ajaloo-keeleteaduskonnas 10,8% õppejõududest. Mujal olid need arvud väiksemad: loomaarstiteaduskonnas 4,3% ja põllumajandusteaduskonnas 2,4%. Aruande järgi ei tegeldud selle valdkonnaga arstiteaduskonnas ega matemaatika-loodusteaduskonnas. Teaduslikku ainet kogus õigusteaduskonna 17 õppejõust 10, arstiteaduskonna 73 õppejõust 34, ajaloo-keeleteaduskonna 37 õppejõust 24, matemaatika-loodusteaduskonna 38 õppejõust 17, loomaarstiteaduskonna 23 õppejõust 4 ning põllumajandusteaduskonna 41 õppejõust 12.³² Siiski on semestriaruandes nenditud, et õppejõudude trükkis ilmunud teosed on enamjaolt valminud „enne murrangut” (ilmselt pidi see õigustama võimalikke ideoloogilisi libastumisi). Osalt sügissemestril, osalt varem olid valminud teosed, mis olid võetud riikliku kirjastuse „Teaduslik kirjandus” 1941. aasta esimese poolaasta kavasse. Selles kavas oli ülikooli õppejõudude teoseid kokku 124 trükipoognat.³³

Mõne lausega on võetud kokku ka ülikooli juures tegutsenud teadusseltside tegevus. Enam-vähem normaalselt olid oma tegevust jätkanud Loodusuurijate Selts, Õpetatud Eesti Selts ning Akadeemiline Emakeele Selts. Ülejäänud suuremad ja väiksemad seltsid polnud üleminekuaja raskuste ja ümberkorralduste tõttu saanud arendada märkimisväärset tegevust.³⁴ Ilmselt lootsid aruande koostajad, et seltsid saavad siiski tegevust jätkata, kuid hilisem areng näitas, et neile lihtsalt polnudki nõukogude ühiskonnas kohta.

Aruande lõpus on heidetud pilk tulevikku ja nenditud, et uue õppekorralduse järgi on kõik õppejõud, alates professorist kuni assistendini, kohustatud õppetöö kõrval tegema ka teaduslikku uurimistööd. Selle alusel oli koostatud 1941. aasta uurimistööde kava, pidades silmas sotsialistliku ülesehitustöö seisukohalt ENSV-s lahendamist nõudvaid probleeme.³⁵

³² EAA. 2100-20-83. L 26.

³³ ÜAM 205: 2 Ar 4641. L 28.

³⁴ Samas.

³⁵ Samas. L 29.

TRÜ esimese nõukogude semestri ametliku aruande õppe- ja teadustööd puudutav osa on väga üldsõnaline ja pealiskaudne, eriti teadustööd käsitledes. Õppetöö vallas on pööratud palju tähelepanu õppetöö korraldamise probleemidele ja tõrgetele. Paljud puudused või tõrked olid omased peaaegu kõikidele teaduskondadele: üleminek uuele õppesüsteemile, loengute alguse hilinemine või plaanitust varasem lõpetamine, ruumiprobleem. Võrreldes teiste teaduskondade, instituutide ja kateedritega on rohkem keskendunud marksismileninismi aluste kateedritele kui uue ideoloogia peamisele juurutajale. Seega võib väita, et toonane ülikooli juhtkond pidas erialast õpet ning sellega seotud probleeme tähtsusetult pigem teisejärguliseks ning teadustööga seotut lausa kolmandajärguliseks võrreldes kõigile kohustusliku ideoloogilise kasvatusena. Kahtlevalt tuleks aga suhtuda hinnangusse, et enamiku üliõpilaste opositsiooniline suhtumine ideoloogilistesse ainetesse muutus positiivseks või koguni toetavaks, sest toonaste üliõpilaste mälestustest ei saa seda küll välja lugeda. Nagu ikka, tuleb nõukogude perioodi allikatesse suhtuda kriitiliselt ja kasutada neid komplekselt koos teiste allikalikidega.

Description of the first Soviet semester in the official instruction and research report of Tartu State University

URMET PALOVEER
University of Tartu History Museum

After the forceful joining of the Republic of Estonia to the Soviet Union, immediately in the summer of 1940 large scale reorganisation of Tartu University started. The university was renamed Tartu State University. In the present paper, on the basis of the official report of the autumn semester of the university, the author observes how the introduction of Soviet reorganisation in instruction and research took place and which difficulties accompanied the process and to which extent the problems related to teaching new and ideological general subjects were dealt with. It is revealed that the part of the official report reflecting instruction and research was of most general character and not exact especially concerning research. In the field of instruction much attention was devoted to the problems and obstacles: difficulties in the transfer to the system of courses, the later beginning of lectures and earlier finishing than planned, the problem of lecture rooms which was caused by making attending of lectures obligatory. In comparison with other faculties, institutes and chairs most of the space of the report was given to the Chair of Fundamentals of Marxism-Leninism as the main introducer of new ideology. Consequently, it may be stated that the studies of the speciality and the related problems were considered second-rate by the then university administration and the problems of research even third-rate in comparison with the ideological education which was obligatory to everybody. The assessments in the report that students' opposing attitudes to ideological subjects became mostly positive or even supportive during the semester should be viewed with doubts because in the memoirs of the then students it cannot be seen. As always, the researcher should analyze the Soviet period resources carefully and critically.